

Feedback van VOO en VOS/ABB n.a.v. wetsvoorstel Burgerschapsonderwijs

In de Wet op het Primair Onderwijs (WPO) artikel 8, lid 3 en de Wet op het Voortgezet Onderwijs (WVO) artikel 17 is sinds 2006 voorgeschreven dat het onderwijs:

- a) ervan uitgaat dat leerlingen opgroeien in een pluriforme samenleving,
- b) mede gericht is op het bevorderen van actief burgerschap en sociale integratie, en
- c) er mede op is gericht dat leerlingen kennis hebben van en kennismaken met verschillende achtergronden en culturen van leeftijdgenoten.

Voorstel voor wijziging WPO artikel 8, lid 3, en WVO artikel 17* in:

3. Het onderwijs bevordert actief burgerschap en sociale cohesie op doelgerichte en samenhangende wijze, waarbij het onderwijs zich in ieder geval herkenbaar richt op:
  - a. het bijbrengen van respect voor en kennis van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat, zoals verankerd in de Grondwet, en de universeel geldende fundamentele rechten en vrijheden van de mens; en
  - b. het ontwikkelen van de sociale en maatschappelijke competenties die de leerling in staat stellen deel uit te maken van en bij te dragen aan de Nederlandse democratische samenleving.
- 3a. Het bevoegd gezag draagt zorg voor een cultuur waarin alle bij het aanbieden van onderwijs betrokken personen in hun uitingen handelen in overeenstemming met de waarden, bedoeld in het derde lid, onderdeel a, en creëert een omgeving waarin leerlingen worden gestimuleerd actief te oefenen met de omgang met deze waarden.

* Hierna wordt steeds verwezen naar het artikel in de WPO, waarbij onze reactie zowel de WPO als WVO betreft.

Vragen/opmerkingen VOO en VOS/ABB

1. Actieve pluriformiteit/aandacht voor diversiteit aan achtergronden en culturen

Oorspronkelijke teksten over diversiteit worden samengevat onder het bevorderen van ‘sociale cohesie’. Deze nieuwe term wordt gebruikt in plaats van ‘sociale integratie’ om de nadruk te leggen op onderlinge verbinding en gedeelde waarden in plaats van verschillen. Vraag is echter of nu nog voldoende recht wordt gedaan aan het belang van actieve pluriformiteit.

De expliciete opdracht dat ‘leerlingen kennis hebben van en kennismaken met verschillende achtergronden en culturen van leeftijdgenoten’ verdwijnt uit de wet. In de toelichting wordt wel gesteld dat dergelijke activiteiten/contexten essentieel zijn voor de ontwikkeling van burgerschap, maar scholen zouden hier dus een andere invulling aan kunnen geven. De ‘kennismaking’, zoals de oude wet die voorschrijft, vraagt om een actieve benadering (denk aan dialoog/ontmoeting). De vakken/leergebieden levensbeschouwing en geestelijke stromingen zouden hier een bijdrage aan kunnen leveren, maar worden door de wetgever niet gekoppeld aan de burgerschapsopdracht.

Op actieve wijze aandacht besteden aan diversiteit van levensbeschouwingen en culturen zou wat VOO en VOS/ABB betreft dus in de wet moeten worden opgenomen. Dit is een essentieel en onmisbaar onderdeel van burgerschapsvorming en mag volgens ons niet missen in de wetstekst.

2. Kinderrechten

VOO en VOS/ABB zijn positief over het feit dat in het derde lid, onderdeel a, expliciet wordt verwezen naar de Grondwet en universeel geldende fundamentele rechten en vrijheden van de mens, aangezien in onder andere het Internationale Verdrag inzake de Rechten van het Kind is afgesproken dat het onderwijs gericht moet zijn op het bevorderen van respect voor de mensenrechten. Echter, graag zien wij het Internationale Verdrag inzake de Rechten van het Kind hier ook expliciet in benoemd. Het is namelijk essentieel dat kinderen hun eigen rechten en plichten kennen en dat dit verdrag ook binnen het onderwijs wordt nageleefd (doorwerking in 3a). Aan het einde van lid 3a zou wat ons betreft de bijzin ‘en in het bijzonder het kind’ kunnen worden toegevoegd.

NB: Ten aanzien van onderwijs over kinder- en mensenrechten zijn er veel initiatieven, onder andere vanuit het Platform Mensenrechteneducatie (PMRE). Wij raden aan dat er gebruik gemaakt wordt van de kennis, ervaring

en mogelijkheden die reeds bestaan.

3. *Democratie als 'way of living'*

Er wordt bij competenties gesproken over het belang van identiteitsontwikkeling en drie waarden die als ontwerpprincipes van burgerschapsonderwijs zouden kunnen fungeren: het algemeen democratisch belang, de vrijheid van onderwijs en de autonomie van het kind. Met name de autonomie van het kind is onvoldoende terug te vinden in de wet en memorie van toelichting, die vooral gericht lijkt op het respecteren van Nederlandse (democratische) waarden.

Democratie wordt echter terecht niet alleen opgevat als politiek systeem, maar als 'a way of living'. Dit staat niet als zodanig in de wet. Mogen scholen zelf bepalen hoe zij dit opvatten? Of komt dit in het curriculum tot uiting (curriculum.nu)? Bij benodigde competenties hiervoor wordt opnieuw gesproken over het ontwikkelen van de eigen identiteit, maar tegelijkertijd wordt benoemd dat scholen vrij zijn in de wijze waarop zij het ontwikkelen van competenties vormgeven.

Wat is de opdracht met betrekking tot de schoolcultuur: het 'consistent uitdragen van sociale omgangsnormen' (memorie van toelichting) of het creëren van democratische context? Een goed voorbeeld wordt volgens ons niet alleen gegeven door het handelen in overeenstemming met de basiswaarden, maar ook door hierover de dialoog aan te gaan. Binnen democratie als 'way of living' past ook ruimte voor discussie over fundamentele vraagstukken als de grenzen van vrijheden en de betekenis van democratie.

Dit sluit aan bij het belang van een 'oefenplaats voor burgerschapsvaardigheden en –houdingen' voor leerlingen. In onze ogen bestaat die oefenplaats nu alleen uit het oefenen met 'de omgang met deze waarden' (memorie van toelichting, verwijzend naar de waarden uit het derde lid, onderdeel a). De school zou een democratische samenleving moeten zijn, waar kinderen actief participeren en meebeslissen, bijvoorbeeld in leerlingenraden.

4. *Invulling burgerschapsopdracht*

Scholen vinden het moeilijk om een vertaling te maken van de algemene burgerschapsopdracht naar samenhangend onderwijsaanbod. Ook met de nieuwe wetstekst zal dat een uitdaging blijven. Voor de invulling en ondersteuning wordt veel verwezen naar de lopende curriculumherziening. VOO en VOS/ABB pleiten er echter voor om hier niet op te wachten en op pabo's en lerarenopleidingen nu al sterker in te zetten op het voorbereiden van studenten op de burgerschapsopdracht. Aanstaaende docenten zullen ook zelf hun sociale en maatschappelijke competenties moeten ontwikkelen en leren vorm te geven aan actieve pluriformiteit en een democratische oefenplaats voor leerlingen. Het Diploma openbaar onderwijs, waarvoor binnen diverse pabo's wordt opgeleid, biedt hiervoor een goede basis en zou als voorbeeld kunnen dienen voor de lerarenopleidingen voor het voortgezet onderwijs.

VOO en VOS/ABB zijn positief over het feit dat scholen een heldere visie en uitwerking moeten ontwikkelen, die zij vastleggen in schoolplan en schoolgids, en waarover zij verantwoording afleggen. De medezeggenschapsraad (of een geleding hiervan) heeft hierbij instemmingsrecht en dus ook een verantwoordelijkheid om toe te zien op het burgerschapsonderwijs. Uit een enquête van VOO blijkt dat ouders het belangrijk vinden dat scholen (vakoverstijgend) aandacht besteden aan burgerschap en het omgaan met verschillen op school (zie artikel in Bijlage 1). Het goed vormgeven aan medezeggenschap van leerlingen (zoals in leerlingenraden) is daarnaast een manier waarop scholen laten zien dat zij democratisch burgerschap serieus nemen en zorgdragen voor een daarbij passende schoolcultuur.

5. *Vrijheid van onderwijs*

Zoals ook in de memorie van toelichting wordt benoemd, bestaat er een spanningsveld tussen de burgerschapsopdracht en de vrijheid van onderwijs. Het lijkt erop dat de wetgever de vrijheid van onderwijs hier een te beperkende rol oplegt. VOO en VOS/ABB maken zich zorgen om de ruimte die scholen krijgen om invulling te geven aan de burgerschapsopdracht vanuit de eigen levensbeschouwelijke of pedagogische grondslag. Voorwaarde is weliswaar dat de 'gemeenschappelijke, verbindende kern' wordt geborgd, maar deze is alleen in zeer grote lijnen geschetst. Mensenrechten, democratische omgangsvormen en actief kennismaken met verschillende achtergronden en overtuigingen zouden niet ondergeschikt mogen zijn aan levensbeschouwelijke of pedagogische visies en hoeven niet zozeer op gespannen voet te staan met de vrijheid van onderwijs.

De overheid treedt in principe niet in het 'hoe' van het onderwijs en hoeft dus ook niet vast te leggen op welke manier een school precies vormgeeft aan het burgerschapsonderwijs, maar over het 'wat' mag de wetgever concreter zijn. In de memorie van toelichting staat bijvoorbeeld: 'Scholen kunnen in het onderwijs eigen opvattingen hebben over de (wenselijke) verhouding tussen grondrechten, maar de burgerschapsopdracht brengt mee dat daarover dialoog plaatsvindt binnen de school waarbij tolerantie, positieve verdraagzaamheid en kennis van en respect voor basiswaarden cruciaal zijn.' Het expliciet opnemen van deze voorwaarden in de wet biedt meer waarborgen voor een daadwerkelijke gemeenschappelijke kern van burgerschapsonderwijs.

6. *Van buurt naar wereld*

VOO en VOS/ABB zijn kritisch over het derde lid, onderdeel b, waarin louter wordt gefocust op de 'Nederlandse democratische samenleving'. Kinderen die in Nederland opgroeien, worden uiteindelijk naast Nederlandse staatsburgers ook wereldburgers. Ontwikkelingen zoals globalisering en digitalisering zorgen er immers voor dat de wereld vandaag de dag voor iedereen heel dichtbij is. Wereldburgerschap is daarom van essentieel belang binnen het burgerschapsonderwijs, en zou dus een plek moeten krijgen in de nieuwe wetstekst. Aan de andere kant is het ook van belang dat kinderen leren participeren in hun directe leefomgeving, zoals de gezinssituatie, de school, de buurt of zelfs de woonplaats. Onderliggende democratische waarden werken namelijk door in al die verschillende leefomgevingen van een leerling en zijn in een steeds groter en complexer verband te zien in relatie tot de leerling. Deze verschillende leefomgevingen vragen om andere kennis en vaardigheden van de kinderen. Wij zien de volgende 'treden' van burgerschap voor ons: gezin, school, buurt, woonplaats, Nederland, Europa, wereld.

Wij stellen daarom de volgende doorwerking voor (derde lid, onderdeel b):

b. het ontwikkelen van de sociale en maatschappelijke competenties die de leerling in staat stellen deel uit te maken van en bij te dragen aan de democratische samenleving.

*(Waarbij de treden **gezin, school, buurt, woonplaats, Nederland, Europa en de wereld** in de Memorie van Toelichting worden vermeld.)*

Bijlage 1

Ouders over de rol van de openbare school bij levensbeschouwing, burgerschap en (leren) omgaan met verschillen

Verslag van de resultaten van de enquête 'Omgaan met verschillen'

Leone de Voogd, Vereniging Openbaar Onderwijs, april 2018

Op 20 april 2018 vond in Helmond de expertmeeting 'De openbare school verbindt' plaats, georganiseerd door de Nederlandse vereniging voor openbare en algemeen toegankelijke scholen VOS/ABB en de Vlaamse Onderwijskoepel van Steden en Gemeenten (OVSG). In het kader van deze bijeenkomst onderzochten de Vereniging Openbaar Onderwijs (VOO) en KOOGO (de ouderkoepelvereniging van het officieel gesubsidieerd (stedelijk, gemeentelijk of provinciaal) onderwijs in Vlaanderen) de visie van ouders in het openbaar onderwijs op levensbeschouwing, burgerschap en (leren) omgaan met verschillen op school. De eerste resultaten van de door hen uitgezette enquête werden op 20 april gepresenteerd door Hannelore Lambrighs (KOOGO) en Leone de Voogd (VOO) en besproken met de aanwezige docenten, onderzoekers, inspecteurs, adviseurs en beleidsmakers uit Nederland en Vlaanderen.

Het doel van deze enquête was meer inzicht te verwerven in de visie van ouders op de rol van de school bij het verzorgen van burgerschap- en levensbeschouwelijk onderwijs en het (leren) omgaan met en benutten van verschillen in de klas. In de maatschappelijke discussies over deze thema's blijft de stem van de ouders vaak

onderbelicht. De resultaten van de enquête kunnen daarnaast benut worden in de verdere ondersteuning en belangenbehartiging van (ouders in) het openbaar onderwijs door de VOO.

Achtergrond

De diversiteit in onze samenleving vereist dat we met elkaar in gesprek gaan. Dit gesprek verloopt echter lang niet altijd vlekkeloos, getuige de polarisatie in het publieke debat en op sociale media. In veel klassen is sprake van een toenemende diversiteit aan achtergronden en overtuigingen en leerkrachten voelen zich niet altijd voldoende toegerust om het gesprek aan te gaan of te begeleiden. Gevoelige onderwerpen worden soms vermeden.

Tegelijkertijd wordt zoals bij veel maatschappelijke problemen wél naar de school gekeken als belangrijke partner: zij zou bij moeten dragen aan ontmoeting, dialoog en democratisch burgerschap en kinderen moeten leren omgaan met een diverse samenleving. Hoe denken ouders hierover? Vinden zij het een taak van de school om leerlingen actief met verschillen te leren omgaan? En hoe zou dat 'actieve' er dan uit moeten zien?

Het openbaar onderwijs heeft hier een wettelijke taak in: het moet bijdragen aan de ontwikkeling van leerlingen 'met aandacht voor de godsdienstige, levensbeschouwelijke en maatschappelijke waarden zoals die leven in de Nederlandse samenleving en met onderkenning van de betekenis van de verscheidenheid van die waarden' (*Wet op het primair onderwijs (WPO), artikel 46*). *In hoeverre wordt deze 'actieve pluriformiteit' ondersteund door ouders? En kiezen zij ook bewust voor een school die hier aandacht aan besteedt?*

Op de openbare school heeft men op basis van artikel 50 en 51 WPO daarnaast recht op godsdienstonderwijs of levensbeschouwelijk vormingsonderwijs binnen de schooltijden. Dit G/HVO-onderwijs wordt op verzoek van de ouders verzorgd door docenten vanuit de zendende instanties (protestants-christelijk, rooms-katholiek, islamitisch of humanistisch). Deze docenten moeten voldoen aan bekwaamheidseisen, maar de school is niet verantwoordelijk voor de inhoud van het onderwijs. Uit eerder onderzoek blijkt dat lang niet alle scholen G/HVO aanbieden en ouders ook niet altijd op de hoogte zijn van hun rechten of het aanbod¹. Vraag is ook of het bij G/HVO traditionele uiteengaan van leerlingen in 'zuilen' nog wel van deze tijd is. Tegelijkertijd is er de laatste jaren met succes gewerkt aan professionalisering en bekostiging van G/HVO. Er zijn echter ook ontwikkelingen gaande richting 'nieuwe vormen' van levensbeschouwelijk onderwijs, waar alle kinderen samen les krijgen over verschillende levensbeschouwingen. Al of niet in samenhang met het levensbeschouwelijk vormingsonderwijs, zijn alle scholen daarnaast verplicht aandacht te besteden aan 'geestelijke stromingen' (kerndoel 38), waarbij het met name gaat om feitelijke kennis van de verschillende levensbeschouwelijke stromingen in Nederland en de wereld.

Tot slot hebben scholen sinds 2006 een wettelijke opdracht tot burgerschapsonderwijs (artikel 8.3, WPO), met als doel actief burgerschap en sociale integratie te bevorderen. Herhaaldelijk blijkt uit onderzoek dat dit onvoldoende van de grond komt² en Nederlandse leerlingen internationaal gezien achterblijven in burgerschapskennis, -vaardigheden en attitudes³. Op dit moment is een wetsvoorstel in de maak om de burgerschapsopdracht verder te specificeren en wordt ook in de ontwikkelteams van Curriculum.nu aan de verdere invulling van het burgerschapsonderwijs gewerkt. Tot nu toe is echter weinig aandacht besteed aan de vraag of en hoe ouders zouden willen dat burgerschap aan bod komt op school en wat zij daarbij belangrijk vinden.

Methode

De doelgroep van de enquête in Nederland bestond uit ouders met kinderen in het openbaar primair en voortgezet onderwijs. Directies en medezeggenschapsraden die lid zijn van de VOO hebben een uitnodiging ontvangen met het verzoek de vragenlijst door te sturen naar de ouders van hun school. Tevens is de link naar deze online vragenlijst verspreid via de websites en twitter accounts van zowel de VOO als VOS/ABB. Ouders konden de vragenlijst invullen van 22 februari t/m 11 maart.

In totaal reageerden 438 ouders op deze vragenlijst, waarvan 347 met een of meer kinderen in het primair onderwijs (PO), 71 met zowel een of meer kinderen in het PO als voortgezet onderwijs (VO) en 20 ouders met enkel een of meer kinderen in het VO. De Nederlandse analyse richt zich op de groep ouders waarvan tenminste een van de kinderen naar school gaat in het PO, om zo een helderder beeld te krijgen van de situatie in het PO. De ouders met alleen een kind in het VO zijn wel meegenomen in de vergelijkende analyses met Vlaanderen (zie Box 1).

Resultaten

Schoolkeuze

Allereerst vroegen we ouders naar de redenen om te kiezen voor de school van hun kind. Hierbij konden meerdere redenen worden gekozen en kon men ook nog eigen redenen aangeven. Figuur 1 toont het percentage ouders bij elke mogelijke reden. De meest genoemde reden blijkt de nabijheid van de school (45,7%), wat aansluit bij eerder onderzoek waarin dit als één van de doorslaggevende factoren voor daadwerkelijke schoolkeuze naar voren komt⁴. Ook positieve ervaringen, met name van familie en vrienden, spelen een belangrijke rol. Voor bijna een kwart van de ouders (23,7%) was de open benadering van verschillende godsdiensten en levensovertuigingen (mede) bepalend voor de schoolkeuze. Ook bij de 'andere reden' noemden nog eens 37 ouders (8%) een reden die hier veel raakvlakken mee heeft, zoals 'een openbare school', of de diversiteit van de

leerlingenpopulatie (in achtergrond, overtuiging, etc.). Andere redenen die door diverse ouders genoemd werden, waren de sfeer op school ('thuis voelen'), een specifiek onderwijsconcept (zoals Montessori of Dalton) of de kwaliteit van de school zoals beschreven door de inspectie of afgeleid uit Cito-scores.

Figuur 1. Redenen voor schoolkeuze (meerdere redenen mogelijk)

Levensbeschouwing

Met betrekking tot levensbeschouwelijk onderwijs vroegen we eerst naar de huidige situatie bij het kind op school: wordt er aandacht besteed aan de levensbeschouwing of religie van de ouders/het kind? 25,6% van de ouders geeft aan dat het kind G/HVO-lessen volgt en bij 15,5% wordt er (ook) in de reguliere lessen aandacht aan besteed. In 24,2% van de gevallen is er geen aandacht voor de eigen levensbeschouwing en 38% van de ouders weet het niet.

Op ongeveer de helft van de openbare basisscholen in Nederland wordt G/HVO aangeboden. Dat hoeft natuurlijk niet te betekenen dat alle kinderen op deze scholen dit ook volgen. In de huidige groep respondenten blijkt dit een kwart te zijn. Opvallend is het grote aantal ouders dat niet weet wat er precies aangeboden wordt op school. Scholen moeten ouders erop wijzen dat hun kinderen recht hebben op G/HVO, maar dit lijkt niet altijd voldoende te gebeuren of over te komen.

Van de ouders die aangeven dat er d.m.v. G/HVO of in de reguliere lessen aandacht wordt besteed aan hun levensbeschouwing, is 73,8% tevreden over de hoeveelheid. 13,1% zou liever meer aandacht willen, 1,9% liever minder en 4,4% liever helemaal niet (6,9% van de ouders koos voor 'anders'). Bij de ouders waar geen aandacht voor de eigen levensbeschouwing is, zou 24,8% dat wel graag willen, terwijl 60,4% het prima vindt zo (13,9% van de ouders koos voor 'anders').

Los van de eigen levensbeschouwing vroegen we of ouders het belangrijk vinden dat verschillende levensovertuigingen en religies actief behandeld worden in de klas. 73% antwoordt hier bevestigend op, terwijl 27% dit niet belangrijk vindt. In de eerste groep is doorgevraagd hoe vaak dit dan zou moeten gebeuren en aan welke aspecten de school dan aandacht zou moeten besteden (zie Figuur 2). Ouders vinden veel verschillende aspecten belangrijk en zien dit bij voorkeur één of enkele keren per jaar (30,4%) of wekelijks of maandelijks (38%) terugkomen in de klas. Weinig ouders vinden dat dit dagelijks moet gebeuren (0,5%) of enkel wanneer het toevallig ter sprake komt (3,8%).

Figuur 2. Aspecten van verschillende levensovertuigingen en religies waar de school volgens ouders aandacht aan moet besteden.

Gevraagd naar wat ouders het beste vinden voor hun kind: 1) 'Eén algemeen vak over levensbeschouwing waar kinderen leren over verschillende geloofsovertuigingen en levensvisies om zo hun blik op de wereld te verruimen', 2) 'Eén vak over de specifieke levensbeschouwing van onze keuze (Bijv. rooms-katholiek, protestants of islamitisch godsdienstonderwijs, of humanistische vorming)', 3) 'Er moet over de vakken heen gepraat worden over de geloofsovertuigingen en levensvisies van al de kinderen in de klas', of 4) 'Geen levensbeschouwing op school', kiest een ruime meerderheid (63,6%) voor de eerste optie en daarnaast ongeveer een kwart voor een vakoverstijgende aanpak (23,2%). Slecht een zeer kleine groep (1,2%) kiest voor een vak over één specifieke levensbeschouwelijke richting. Een iets grotere groep (12%) wil liever geen levensbeschouwing op school.

Burgerschap

Ook met betrekking tot burgerschap vroegen we ouders hoe zij dit het liefste zien terugkomen op school: 1) 'In een apart vak burgerschapsvorming' 2) 'Het thema moet in verschillende bestaande vakken aan bod komen', of 3) 'Burgerschapsvorming moet niet in de school gegeven worden'. Hier kiest een grote meerderheid (69,4%) voor een vakoverstijgende aanpak. Een kwart van de ouders (25,6%) ziet liever een apart vak en slechts 5% vindt dat burgerschap helemaal niet op school thuishoort. In een vervolgvraag konden ouders 5 thema's kiezen die zij belangrijk vinden binnen burgerschapsvorming. Figuur 3 toont het percentage ouders dat elk thema gekozen heeft.

Figuur 3. De belangrijkste thema's die bij burgerschap aan bod zouden moeten komen (5 keuzes mogelijk)

Omgaan met verschillen

Het tweede deel van de vragenlijst bestond uit 10 stellingen, waarbij ouders op een 5-punts schaal (1 = helemaal oneens, 2 = oneens, 3 = eens, 4 = eens, 5 = helemaal eens) konden aangeven in hoeverre ze het hiermee eens waren. De figuren 4 t/m 8 tonen de verdeling van antwoorden per stelling. Hieronder worden ook de gemiddelden (*M*) en standaard deviaties (*SD*) genoemd.

Een meerderheid van de ouders vindt het belangrijk dat hun kind verschillende opvattingen en visies leert kennen om goed keuzes te kunnen maken ($M = 4.14$, $SD = 0.77$) en om een kritisch en actief burger te worden ($M = 4.21$, $SD = 0.68$) (zie Figuur 4). Ook vinden de meeste ouders dat het goed is voor hun kind om in contact te komen met kinderen met een andere achtergrond of levensovertuiging ($M = 4.38$, $SD = 0.80$) en onderschrijven zij de stelling dat het kind beter eerst contact kan leggen met kinderen van eenzelfde levensovertuiging of religie niet ($M = 1.68$, $SD = 0.85$), hoewel men hier iets minder uitgesproken lijkt te zijn (zie Figuur 5).

Ouders zien daarnaast een taak voor de school in het stimuleren van het gesprek tussen kinderen ($M = 3.73$, $SD = 0.98$), waarbij het gesprek over gevoelige onderwerpen niet vermeden moet worden ($M = 2.10$, $SD = 0.93$) (zie Figuur 6). Ze vinden het belangrijk dat de school kinderen leert zich in te leven in kinderen met een andere overtuiging ($M = 3.91$, $SD = 0.93$) en ze zien ook een rol voor de school in de begeleiding van het kind bij het ontwikkelen van een eigen levensbeschouwing ($M = 3.10$, $SD = 1.12$), hoewel de meningen bij deze laatste stelling iets meer verdeeld zijn (zie Figuur 7).

Figuur 4.

Figuur 5.

Figuur 6.

Figuur 7.

In het algemeen valt op, dat er een lichte daling te zien is in het aantal ouders dat het (helemaal) eens is met stellingen omtrent het actief stimuleren van het gesprek en het inlevingsvermogen (affectief) ten opzichte van de stellingen die zich meer richten op het opdoen van kennis over andere overtuigingen (cognitief).

Voor het ontwikkelen van burgerschap vindt een kleine meerderheid van de ouders het belangrijk dat de school samenwerkt met andere organisaties, maar niet alle ouders zien hier het belang van ($M = 3.42$, $SD = 0.88$). Tot slot blijken ouders verdeeld wanneer gevraagd wordt naar het belang van levensbeschouwing en burgerschap ten opzichte van vakken als taal en rekenen/wiskunde ($M = 3.28$, $SD = 1.09$) (zie Figuur 8).

Figuur 8.

Box 1: Vergelijking met Vlaanderen

Parrallel aan de enquête in Nederland werd in Vlaanderen een grotendeels identieke enquête afgenomen onder ouders van het officieel gesubsidieerd (stedelijk, gemeentelijk of provinciaal) onderwijs. Hierop reageerden 1847 ouders uit zowel het kleuteronderwijs, lager onderwijs en secundair onderwijs. In beide landen werden enkele specifieke vragen gesteld op basis van de binnenlandse situatie met betrekking tot levensbeschouwelijk onderwijs. Daarnaast zijn veel dezelfde vragen gesteld, waarbij de antwoorden dus vergeleken kunnen worden. Hierbij zijn ook de 20 Nederlandse ouders met alleen een kind in het VO meegenomen.

Uit deze vergelijking komt allereerst naar voren dat Nederlandse en Vlaamse ouders grotendeels hetzelfde denken met betrekking tot het omgaan met verschillen op school. De Vlaamse ouders zijn soms nog iets uitgesprokener (vaker helemaal mee eens/helemaal mee oneens) in hun voorkeur voor het actief kennis maken met, bespreken van en inleven in verschillende overtuigingen. Daarnaast vinden zij het belangrijker dan Nederlandse ouders dat de school hun kind begeleidt bij het ontwikkelen van een eigen levensovertuiging (60.8% eens of helemaal eens, t.o.v. 40.2% in Nederland).

Ook in Vlaanderen kiest de meerderheid van de ouders voor een algemeen vak over levensbeschouwing (56.4% t.o.v. 62.6% in Nederland), maar de groep ouders die voor één specifiek vak kiest is hier niet zo klein als in Nederland (17% t.o.v. 1.4% in Nederland). De voorkeuren voor de vorm van burgerschap zijn in beiden landen vrijwel gelijk.

Tot slot valt op dat in vergelijking met Vlaanderen, Nederlanders vaker aangeven dat de open benadering van verschillende godsdiensten en levensovertuigingen een rol heeft gespeeld in de schoolkeuze (23.1%, t.o.v. 13.8%

in Vlaanderen). Zoals gezegd komen vergelijkbare thema's ook terug bij de andere redenen die Nederlandse ouders aangeven, waar dit in Vlaanderen niet het geval is. Daar hecht men nog meer belang aan nabijheid (54.8% t.o.v. 45% in Nederland), goede ervaringen van familie en vrienden (41.6% t.o.v. 31.5% in Nederland) en tevens aan goede opvang (20.6% t.o.v. 11% in Nederland).

Een volledig verslag van de resultaten in Vlaanderen door Hannelore Lambrighs is te vinden op:

<http://www.koogo.be/sites/default/files/pdf/bevraging/180420-Rapport-KOOGO-VOO-bevraging-levensbeschouwing-burgerschap-2018.pdf>

Conclusies en discussie

De door de VOO en KOOGO uitgezette enquête had als doel een beeld te schetsen van de visie van ouders in het openbaar onderwijs op levensbeschouwing, burgerschap en (leren) omgaan met verschillen op school. Bij het interpreteren van de resultaten dient men uiteraard rekening te houden met de beperkte representativiteit van de respondenten. Het betreft hier ouders uit enkel het openbaar onderwijs, die in meerderheid benaderd zijn via het VOO-ledenbestand. Daarnaast is wellicht sprake geweest van zelfselectie: ouders die de thema's van deze enquête belangrijk vinden, zullen mogelijk eerder geneigd zijn te reageren. Desondanks geven de antwoorden van deze ruim 400 ouders een belangrijke eerste indicatie van wat ouders belangrijk vinden, waar in de toekomst wellicht met uitgebreider wetenschappelijk onderzoek op voortgebouwd kan worden.

Levensbeschouwing: samen leren over verschillende overtuigingen

Uit de resultaten blijkt allereerst dat bevraagde ouders vinden dat levensbeschouwing en burgerschap zeker een plaats moeten krijgen of behouden in het (basis)onderwijs. Slechts een kleine groep ouders ziet liever geen levensbeschouwelijk onderwijs (12%) of burgerschapsvorming (5%) op school. De andere ouders kiezen in grote meerderheid voor een vakoverstijgende aanpak voor burgerschap en één algemeen vak over verschillende levensbeschouwingen, hoewel ook een vakoverstijgende aanpak voor levensbeschouwing bij één op de vier ouders de voorkeur heeft. Opvallend is dat nog geen 2% van de ouders voor een vak in een specifieke levensbeschouwelijke richting kiest, terwijl wel 25% van de ouders aangeeft dat hun kind op dit moment G/HVO volgt. Het lijkt erop dat ouders toch liever zien dat hun kind een breder aanbod krijgt en/of met alle kinderen uit de klas levensbeschouwelijk onderwijs volgt. Niet voor niets geeft ook driekwart van de ouders aan dat de school actief aandacht zou moeten besteden aan verschillende levensbeschouwingen en worden hierbij veel verschillende aspecten genoemd. Of al deze aspecten (zoals visie op het leven en uitwerking in het dagelijks leven) voldoende diepgaand behandeld worden binnen het meer kennisgerichte 'geestelijke stromingen' is de vraag.

Belangrijk bij het interpreteren van de keuze voor één algemeen levensbeschouwelijk vak, is dat ouders hier slechts één optie konden kiezen en een combinatie van een gezamenlijk vak (zoals het huidige geestelijke stromingen op sommige scholen wordt ingevuld) en een specifiek vak zoals G/HVO dus niet gekozen kon worden. Ook is nog niet verder ingevuld hoe zo'n algemeen levensbeschouwelijk vak er dan uit zou moeten zien. Het grote percentage ouders dat hier de voorkeur voor uitspreekt, geeft echter wel aan dat het de moeite waard is de wensen en mogelijkheden hieromtrent verder te onderzoeken en de ontwikkeling van nieuwe vormen van levensbeschouwelijk onderwijs voort te zetten.

Wanneer gekeken wordt naar de huidige situatie met betrekking tot levensbeschouwelijk onderwijs en de mening van ouders hierover, valt allereerst op dat bijna 40% van de ouders niet weet of er op school aandacht wordt besteed aan de eigen levensbeschouwing. Van de ouders bij wie dit op school wel gebeurt (waarbij ongeveer 25% van de kinderen G/HVO volgt) is de meerderheid tevreden. Van de ouders bij wie dit niet gebeurt, zou een kwart wel graag aandacht hiervoor willen. Het lijkt erop dat ouders dus onvoldoende op de hoogte zijn of gebruik maken van het recht op levensbeschouwelijk onderwijs voor hun kinderen en de mogelijkheden die hiervoor zijn. Hier ligt zeker een taak voor scholen om hen actiever te informeren.

Burgerschap: vakoverschrijdend leren over en in de samenleving

Voor burgerschapsonderwijs kiest men zoals gezegd in meerderheid voor een vakoverstijgende aanpak. Hier wordt vaker voor gepleit, omdat democratisch burgerschap immers verweven is met vele thema's op school en met de dagelijkse omgang met elkaar. Het vergt echter wel doorlopende aandacht van de leerkracht en om hier dan ook voldoende aandacht aan te besteden (naast de door sommige ouders toch hoger gewaardeerde vakken als rekenen en taal). Gezien de achterblijvende resultaten op het gebied van burgerschap hebben scholen hier waarschijnlijk meer ondersteuning bij nodig, maar dit hoeft dus niet per se in de vorm van een voorgeschreven curriculum voor één vak burgerschap.

Belangrijkste thema's bij burgerschap zijn volgens ouders democratie, mensenrechten, actualiteit, diversiteit, vrede en conflict en cultuur. Ook denkt ruim de helft van de ouders dat het belangrijk is om t.b.v.

burgerschapsvorming samen te werken met andere organisaties die zich hiermee bezig houden. De school zou de samenleving meer binnen de schoolmuren kunnen halen, of de kinderen erop uit laten gaan. En zoals een ouder bij de overige opmerkingen aangaf: benut ook ouders en hun kennis en ervaring bij het vormgeven van burgerschapsonderwijs (en levensbeschouwing)!

Omgaan met verschillen: ontmoeten, visies ontdekken en het gesprek aangaan

Verder blijkt dat ouders het belangrijk vinden dat hun kind op school in contact komt met kinderen met een andere achtergrond of overtuiging en verschillende visies en overtuigingen leert kennen. De meeste ouders zien ook een actieve rol voor de school weggelegd in het stimuleren van het gesprek over deze verschillen en het leren inleven in andere overtuigingen. Ook bij gevoelige onderwerpen, waar docenten soms schroom voelen uit angst voor conflicten in de klas, vinden ouders dat het gesprek niet vermeden moet worden. Wel waarschuwen sommige ouders in de overige opmerkingen voor het uitvergroten van verschillen. Zij vragen zich af of er altijd over gepraat of gediscussieerd moet worden, of dat kinderen verschillen vooral vanzelfsprekend moeten (blijven) vinden door samen te leren en te leven.

De openbare school verbindt?!

De openbare school heeft een belangrijke (en wettelijke) taak in het leren omgaan met verschillende achtergronden en overtuigingen: diversiteit is hier realiteit. Op een school waar iedereen welkom is, met respect en aandacht voor verschillen, voor de waarden en normen van onze democratische rechtstaat en voor levensbeschouwing, kan men de in deze enquête verkende thema's niet links laten liggen. Meer nog dan in Vlaanderen, blijken veel ouders in Nederland ook zeer bewust te kiezen voor een school met een open benadering van verschillende godsdiensten en levensovertuigingen, een divers publiek en/of een openbaar karakter. Zij verwachten dat de school hun kind begeleidt om zich te ontwikkelen als actief, kritisch en empathisch burger met een eigen identiteit. Hun reacties op deze enquête laten zich lezen als een pleidooi voor voldoende aandacht voor burgerschap én levensbeschouwing, ook of misschien wel juist⁵ in het openbaar onderwijs!

Vragen?

Neem contact op met Dr. Leone de Voogd, onderwijsadviseur VOO, l.devoogd@voo.nl

Bronnen

¹ Pater, C., Veugelers, W., Karssen, M., & Vergeer, M. (2013). *De context van G/HVO in het openbaar onderwijs. Levensbeschouwelijk vormingsonderwijs op openbare basisscholen*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.

² *Inspectie van het Onderwijs (2016). Burgerschap op school. Een beschrijving van burgerschapsonderwijs en de maatschappelijke stage.*

³ Munniksma, A., Dijkstra, A.B., van der Veen, I., Ledoux, G., van de Werfhorst, H., & ten Dam, G. (2017). *Burgerschap in het voortgezet onderwijs. Nederland in vergelijkend perspectief*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

⁴ *Sociaal en Cultureel Planbureau, 2004, Ouders over opvoeding en onderwijs, SCP Den Haag.*

⁵ *VOS/ABB (2016). Levensbeschouwing. Juist in het openbaar onderwijs.* <https://www.vosabb.nl/wp-content/uploads/2016/02/Levensbeschouwing-juist-in-openbaar-onderwijs-POversie-lr-def.pdf>